

ἀχθος, ὀχθέω, ἐχθρός

DE

AL. GRAUR

Cele trei cuvinte citate în titlu (primul și ultimul cu familii relativ bogate) sunt destul de asemănătoare între ele ca formă (diferențele de vocalism nu ne vor surprinde), iar înțelesul lor este destul de apropiat. De aceea, în diverse etape ale istoriei lingvisticii, ele au fost tratate împreună, primul cu al doilea sau al doilea cu al treilea.

ἀχθος, înseamnă „povară” (de exemplu în *Il.*, XII, 452), dar și „supărare”, nu numai în expresii ca λύπης ἀχθος (Sofocle, *Electra*, 120), ci și singur, de exemplu în ἀχθος φέρειν (Xenofon, *Epist.*, I, 4) „a aduce supărare”. Verbul derivat ἀχθομαι prezintă exemple mai clare: ἦχθετ κῆρ „era apăsat în ce privește inima” (*Il.*, XI, 274), adică „se necădea în inima lui”, ἤχθετο Τρωσίν δαμναμένους „il necădea că erau învinși de troieni” (*Il.*, XIII, 352).

A. Walde, *KZ*, XXXIV (1895), p. 485, pretenzind că ἀχθος nu înseamnă decât „povară” în sens concret și constatănd că ἀχθος are numai înțelesul de „supărare”, „durere”, deci e folosit totdeauna cu valoare abstractă, separă cele două cuvinte. Brugmann, *IF*, XXXII (1913), p. 66, n., nu crede că după ἀχθομαι, ἀχνυμαι s-a creat un ἀχθομαι „sunt împovărat”, în sens figurat, a fost influentat de ἀχομαι. Pe aceeași linie merge și Walde-Pokorny, I, p. 40, n. 2. Totuși, diferența de sens (care, după cum am arătat, nu e tocmai reală) nu a fost considerată suficientă pentru a justifica separarea celor două cuvinte, și ele rămân grupate împreună la Boisacq și la Frisk, deși acesta din urmă observă că deosebirea de înțeles nu poate fi trecută cu vederea (pentru că el nu vede clar legătura între ἀχθος și ἀχθομαι). ὀχθέω e mult mai slab atestat decât ἀχθομαι: la Homer apare de cîteva ori participiul aorist ὀχθήσας într-un text stereotip (τὸν δὲ μὲγ' ὀχθήσας προσέφη..., *Il.*, I, 517; IV, 30; XVII, 18; *Od.*, IV, 30; XXIII, 182) și exact aceeași formulă revine la Hesiod (*Theog.*, 558). Alt text stereotip este ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὅν μεγαλήτορα θυμόν (*Il.*, XI,

403; Magnien, ad loc., notează că acest vers apare de 11 ori). În afară de aceasta, găsim, mai rar, ὄχθησαν (Il., I, 570 și XV, 101) și o dată ὄχθησε, la Quintus din Smirna (III, 451). La acesta din urmă, verbul e tradus cu „a suporta cu greutate”, iar în celelalte pasaje, cu „a fi supărat”, deci la fel cu ἔχομαι. De observat că nu există un verb, ὄχομαι, paralel cu ἔχομαι, iar substantivile ὄχος și ὄχθος diferă de verb ca înțeles: primul înseamnă „car”, iar al doilea „rîpă”.

În sfîrșit, ἔχθος, ἔχθρα etc. sunt cuvinte bine atestate și cu înțelesul precis stabilit: „dușman”, „dușmanie”.

În ce privește etimologia, Walde, în articolul citat, propune să vedem în ὄχθος gradul redus al lui μόχθος „obosit”. Walde-Pokorny, după Prellwitz², p. 69 (care și el însuși privește ipoteza cu rezervă), pornește de la ἄγειν „a transporta”; cu toate că s-ar putea cita analogia fr. *s'emporter* „a se înfuria”, această explicație n-a convins. Frisk o citează cu îndoială, trimițând și la ὄχθέω (fascicula care conține acest cuvînt n-a apărut încă sau cel puțin nu mi-a parvenit pînă la data cînd scriu rîndurile de față). Cît privește pe ὄχος, acesta a fost pus în legătură cu got. *agis* „teamă” și explicația a fost socotită acceptabilă de Frisk, deși între „furie” și „teamă” diferența este, evident, mai mare decît între „povară” și „supărare”.

S-a încercat mai demult legarea lui ὄχθέω de ὄχος „car”, cf. lat. *uehemens* alături de *ueho*, dar nici măcar alăturarea între ele a celor două cuvinte latine nu e privită fără rezerve (vezi Ernout-Meillet; chiar Walde, în articolul citat, o respinge). Boisacq trimită la ἔχθος „ură”, cu un semn de întrebare, justificat de diferența de înțeles. Deși formal cele două cuvinte se pot grupa împreună, Frisk nici nu inserează ipoteza sub ἔχθος. Walde, în articolul citat, leagă pe ἔχθρος de familia lat. *exterus*; în mod curios, el nu se referă la această ipoteză în dicționarul său latin; ea reapare, cu îndoială, la Walde-Hofmann, s.u. *ex*, și cu fermitate la Walde-Pokorny, I, 116; și Frisk înclină spre ea. Ultima ipoteză este aceea a lui B. Čop, *KZ*, LXXIV (1956), p. 225, care crede că arm. *ox* „dușmanie” n-ar veni din interjecția similară, pentru că aceasta în armeană are forma *oh*, ci dintr-o rădăcină *eq*, la care ne trimită și gr. ἔχθρος; acesta n-ar avea deci nimic de-a face cu familia lat. *ex*.

În *Etimologii românești*, București, 1963, p. 53, am arătat, în treacăt, că ὄχθέω poate fi înțeles ca „a ofta”. De fapt, aşa l-am înțeles cînd l-am citit prima oară pe Homer și n-am socotit nici măcar necesar să cauți cuvîntul în dicționar; aşa l-a înțeles Murnu în traducerea *Illiadei*, și observ acum că și Magnien, la Il., I, 517, pune în notă pentru μέγ' ὄχθησας traducerea „ayant poussé un grand soupir” (vezi și Pierron, la *Od. XXXIII*, 182: „chagriné, triste”). În toate pasajele unde apare, verbul se traduce nesilit cu „a ofta”, și chiar mai bine decît cu „a se supără”: Il., XI, 403, Ulise nu e furios, ci mîhnit de faptul că grecii l-au lăsat singur în luptă; Il., I, 517, Zeus nu e furios, ci mîhnit, gîndindu-sé la efectele promisiunii pe care o face; la fel Il., I, 570 și XV, 101, zeii nu „erau furioși în palatul lui Zeus”, ci umblau prin palat ofînd, și nu e o întîmplare că mai toate cuvîntările introduse prin formula citată conțin o interjecție de tipul „of” sau „vai”. La Hesiod situația e aceeași, iar

la Quintus, textul este Πηλεὺς/ὀχθήσει μέγα πένθος ἀτερπεῖ γήρας κύρσας: după cit înțeleg, traducerea a admis că ὀχθέω este aici tranzitiv, iar μέγα πένθος e complementul lui direct, idee cu totul bizară, iar κύρσας, verb tranzitiv, ar rămâne fără complement direct.

N-am pomenit pînă aici de προσοχθίζω, care înseamnă „a simți dezgust”, „a se scîrbi”; în primul rînd e un derivat tardiv (apare în traducerile Vechiului Testament), în al doilea rînd înțelesul nu este totuși „a se înfuria”.

Socotesc că în ὀχθέω avem de-a face cu o rădăcină onomatopeică, ὄχ-, similară cu cea pe care o cunoaștem din română și din alte limbi moderne. Această explicație poate lumina și originea cuvintelor care încep cu ἀχ-, care ar putea reprezenta o rădăcină ἀχ(θ)-, de origine onomatopeică, paralelă cu ὄχ-. Pentru mine, diferența de înțeles între ἀχος și ἀχθος nu constituie o dificultate, și nici nu cred că trebuie neapărat să pornim de la înțelesul abstract pentru a ajunge la cel concret (deși aceasta n-ar constitui o greutate de netrecut): legătura cu onomatopeea fiind constantă în mintea vorbitorilor, ei se pot întoarce oricând la un înțeles mai apropiat de cel primitiv. Pentru posibilitatea unui „élargissement” în -θ-, s-a comparat demult perechea: μόγος: μόχθος. Varianta ἀγνωμι- s-ar putea explica prin tema ἀχ- (deși αχθ- ar fi trebuit să dea tot ἀχν-).

Dacă admitem că au existat în antichitate onomatopeele ἀχ-, ὄχ-, ele pot fi puse în legătură cu unele existente astăzi în grecește și în alte limbi. În neogreacă se folosesc ἄχ, ὄχ, ὥχ, de unde derivează ca ἀχθος, ἔχτι. Am putea crede că ele sunt păstrate din antichitate, chiar dacă nu le avem atestate la toate epocile: asemenea cuvinte nu sunt totdeauna admise în scris, ceea ce nu le împiedică să se păstreze în vorbire. Dar e tot atât de posibil ca ele să fi dispărut și să fi reapărut, în mod independent, în epoca modernă: baza lor fiziologică este permanentă și ele se pot crea oricând. În lucrarea mea citată am discutat interjecțiile *oh*, *of*, *ah* și verbele de tipul *ofta*, substantivele de tipul *aht*, care se găsesc în românește și în alte limbi actuale.

Asupra lui ἔχθος nu am nimic de spus decât că mi se pare plauzibilă legarea lui de familia lat. *ex*: n-am avea decât să ne gîndim la raportul dintre sensurile lui *hostis* în latinește („străin” și „dușman”).

άχθος, ὀχθέω, ἐχθρός

RÉSUMÉ

Ces trois mots ont souvent été mis en rapport au point de vue étymologique. ἀχθος veut dire «fardeau» et «chagrin» et rien ne prouve qu'il faille partir de l'un de ces sens pour arriver à l'autre : ils peuvent être expliqués tous les deux à partir d'une onomatopée ὄχ-. ὀχθέω ne veut pas dire «se mettre en colère», mais bien «soupirer», comme l'entendent du reste certains traducteurs, et il faut l'expliquer par une onomatopée ὄχ-. Quant à ἐχθρός, il appartient très probablement à la famille de lat. *ex*.